

משרד החינוך

המינהל הפדגוגי
אגף בכיר לארגון לימודים
הפיקוח ליישום חוק זכויות התלמיד
www.education.gov.il/zchuyot

האמנות בגיל הרך כזכות בסיסית להתפתחות

טובה בן-ארי

רקע

האמנה הבינלאומית בדבר זכויות הילד התקבלה על ידי האו"ם בנובמבר 1989 ונכנסה לתוקף בספטמבר 1990. ההכרה הרחבה לה זכתה אמנה זו מחזקת את תוקפה והופכת אותה לסטנדרט בינלאומי מקובל. ישראל חתמה על האמנה ב-1990 ואשררה אותה ב-1991. האמנה מבטיחה לילדים קשת רחבה של זכויות אקטיביות-אזרחיות, פוליטיות, חברתיות, כלכליות ותרבותיות. הזכויות ניתנות לכל ילד/ה כדי להבטיח את זכויותיו/ה כאדם עכשיו בהווה. הענקה זו מהווה את הבסיס לחברה אזרחית ראויה בעתיד.

האמנה מהווה סטנדרט בינלאומי בעיקר בחינוך, שתוצאות יישומה נשקפות אף מהמבחנים הבינלאומיים. מימוש זכויות הילדים הנו בסיס למדיניות חינוכית רחבה ומשמעותית אצלנו, הזכויות אף מוגנות בחוזרי מנכ"ל ובתפוזות בחוקים שונים, בחלקן כנגזרת לזכויות אדם ואזרח ובחלקן באופן מיוחד לילדים. בצד הזכויות, אנו מחנכים ללקיחת אחריות ומחויבויות בהלימה לגיל הילד ולמידת התפתחותו ובגרותו.

זכויות ולהיות

פיתוחן של גישות למימוש אמנת זכויות הילד מבקשות לעסוק בשאלות היסוד בפרשנותה של האמנה והתאמתה לתרבות הישראלית. מכלול הוראותיה עוסקים בזכות לשוויון, לחיים, להישרדות והתפתחות ובזכות להשתתפות. מימושן תלוי בכשרים המתפתחים, ועל המדינות לבחון גם את הצרכים ייחודיים של ילדים שונים ולהתאים את המענים לצרכיהם.

עיקרון החיים, ההתפתחות וההישרדות, מעוגן בסעיפים 5-6 לאמנה. הזכות להישמע ולהשתתפות (12-13) הדגש שלי הוא על הזכות להתפתחות (סעיף 27) המהווה מקור מהותי בתהליכי החינוך מאחר והילדים הם קבוצה המתפתחת לאורך שנים עד לבגרותם. הזכות להתפתחות היא למעשה זכות בסיסית¹ ואמורה להיות בעלת ההשפעה הרחבה ביותר - לילדים אותם אנו מחנכים. התמיכה שלנו בהתפתחות שלהם. זכות זו - מחייבת את המדינה לפעולות רצופות ועקביות בתהליך ארוך והדרגתי. והמדינה היא-כולנו אנשי החינוך!

בשנת 2000 חוקק חוק זכויות התלמיד, וכאן לראשונה הוכרה הזכות לחינוך לכל ילד/ה כזכות בסיסית. אמנת זכויות הילד נוגעת בכמה מסעפיה בזכויות ללמוד ולהתחנך ע"י המדינה באמצעים העוסקים בפיתוח האישי ובהבנת תחומי התרבות והיצירה כבסיס לגדילתו של כל ילד, ובחלקן האחריות רחבה יותר. סטאטוס הילדות מוגדר עד גיל 18. על רקע זה, בא עיקרון הכשרים המתפתחים (סעיף 5), מאחר והתהליך הוא אינדיבידואלי והחינוך הוא זכות יסוד שיהיה זמין וחינם לכל, האמנה מציינת:² **"החינוך יכול לפיתוח אישיות הילד, כישרונותיו ויכולתו הגופנית עד למיצויים המלא"** כדי לקיים את כבודו כילד ולממש את הקיום הרוחני והרגשי מעבר לזכותו לחיים - חובה זו מגדירה את ההשפעה שלנו על חיי הילד בהווה ובעתיד.

משרד החינוך

המינהל הפדגוגי
אגף בכיר לארגון לימודים
הפיקוח ליישום חוק זכויות התלמיד
www.education.gov.il/zchuyot

הזכות לחינוך, המעוגנת באמנה (בסעיפים 28-29), **מחדדת** את התהליך החינוכי להיותו איכותי ומותאם – שאחת ממטרותיו היא זכותו של הילד להשתתפות (סעיף 13) בחיי התרבות והאמנות המופיעה בסעיף 31. סעיף 29 מוסיף את החובה לחינוך ליצירותיות, חשיבה ביקורתית, כבוד לערכים תרבותיים ולתכנים תרבותיים.³ סעיף זה מדגיש את המימד האיכותי, מאחר והוא מכון אותנו, שליחי המדינה, להעצמת כל ילד/ה ממקום העוצמה ההתפתחותי שלו ע"י תהליכים המטפחים את כישוריו, היצירותיות שבו ויכולת הלמידה שלו. במקביל לסעיף 2⁴ בחוק חינוך ממלכתי, תשי"ג, הכתוב בסעיף 5 "... לפתח את אישיותם של הילד והילדה, את יצירותיהם ואת כישורותיהם השונים, למיצוי מלוא יכולתם כבני אדם..." וסעיף 6 בחוק מוסיף את ההכרח בפעילות תרבות ופנאי, תוך טיפוח סקרנות אינטלקטואלית וחיזוק המחשבה העצמית והיוזמה.⁵ "הזכות לחינוך חנן אף מגשימה את עקרון השוויון באפשרה לכל ילד/ללא התחשבות במעמד הוריהם או ביכולתם הכלכלית- לממש את היכולת והפוטנציאל הטמונים בהם..." (השופט דורנר)

" המדינות החברות יכבדו ויבטיחו..."

במבוא לאמנת זכויות הילד מציין הכותב שהילד זכאי "לגדול באווירה של אושר, הבנה ואהבה לשם פיתוח אישיותו המלא וההרמוני" מה שמלמד על החשיבות למצוא כבר מגיל הגן את התמהיל הרצוי לילדים לבטא את רגשותיהם, תוך חינוכם לגבולות ברורים, שמירת כבודם של האחרים- ובשים לב למגבלות החברתיות והתרבותיות הנהוגות.

" המדינות החברות יכבדו ויבטיחו..."⁶ המינוח שנוקטת האמנה היא "החובה להבטיח" והכוונה שהמדינה חייבת לנקוט בצעדים אקטיביים וראויים כדי להבטיח את מימוש הזכויות שהאמנה מקנה. האמנה אף מחייבת את המדינה לסייע לילד במימוש כישוריו ולהימנע מלהפריע לו במימוש, אלא מאי, מצויין בסעיף 4 על המדינות להידרש "עד מירב המשאבים", קרי, המדינה חייבת לבצע התאמות ע"פ משאביה וע"פ הכלים המקצועיים העומדים לרשותה. טובת הילד מצביעה על האינטרסים של הילד שאנו אמורים לדאוג לזהותם ולממשם, במסגרת זו אנו מזהים את הצרכים של הילדים המוכרים ע"י החברה כהכרחיים, וחובה על המדינה לקיימם.⁷ כך הן יוצרות את הבסיס להענקת זכויות וחירויות. ע"כ ניתן להכיר באינטרסים ובצרכים של הילד/ה כזכות אישית למכלול זכויותיו. **והמדינה חייבת להעניק "עד מירב המשאבים" את הכלים הנדרשים לשם התפתחותם המלאה ואת הנגישות אליהם לכלל הילדים.** מערכת החינוך שלנו **מנחה את הטמעתן של אמנויות מגוונות בגיל הרך כחלק מהותי בחינוך להתפתחות מיטבית** של כל ילד/ה בכל מקום.

ילדים פועלים; רגשות ותחושות באים לידי ביטוי בשפת הגוף, בהתנהגות ולא רק בשיח, אחרים מסיקים על אישיותם ועל מצב רוחם מתוך ההתנהגות שלהם. הכושר ליצור הוא יכולת בסיסית הנתונה לכל בני האדם. **ביטוי עצמי באמצעות האמנות היא צורך חינוכי לילדים מראשית דרכם בעולמנו.** שפת האמנות מחליפה את המילולי ומעודדת התבוננות דרך נקודות יצירה מגוונות, מאפשרת פרשנות נוספת לסמלים המייצגים אצל ילדינו מציאויות. זהו, למעשה, טיפוח כוח הרוח. מתקיימת יש מאין.⁸ זוהי היצירה המשמעותית למחזור החיים של כל ילד/ה. זוהי שפה הדורשת תהליכי הבשלה, התבגרות ורציפות וחייבת ללוות את הילד מרגע נתון בו הוא מתחיל להביע את עצמו ועד לבחירתו בכלים השונים להביע את מחשבותיו, כישורותיו ורגשותיו בהתאם למידת התפתחותו ובגרותו. בפעילות היוצרת של ילדים מתבטא עולמם הפנימי והחיצוני. לדוגמא, ידיעת מרכיבי השפה החזותית תעשיר את הילד/ה בדרכי הבעה ותעניק לו/לה כלים נוספים להחצין את מחשבותיו וחלומותיו, כמו גם לנכס לעצמם בתהליכי הלמידה גמישות מחשבתית, חשיבה יצירתית-כלים לחיים.⁹ לקבל ולמסור מידע ורעיונות מכל סוג שהוא ללא

משרד החינוך

המינהל הפדגוגי
אגף בכיר לארגון לימודים
הפיקוח ליישום חוק זכויות התלמיד
www.education.gov.il/zchuyot

התחשבות בגבולות, בעל פה, בכתב או בדפוס, בכל צורת אמנות (סעיף 13 לאמנה). העשרת עולמם התרבותי יביאו לדרכי ביטוי נוספים שישללו את הדרך "לפיתוח אישיות הילד וכישרונותיו" (סעיף 29) ויסייעו בידיהם לפתח נקודות מבט שונות במרחב חברתי מוגן ומודרג, כצורכי יסוד, בצד פיתוח אמצעים להביע רגשות, רצונות, מאווים ואף ככלי תראפויטי לזיהוי פחדים וקשיים מחד ועיבוד הרגשות שהצטברו ושחרורם מאידך. מכאן שהתפתחות תרבותית סבירה תהווה מפתח לגיבוש תקין של זהות עצמית, דרך להתבוננות פנימית מתפתחת, לדימוי עצמי חיובי וראוי – לטובת הפרט ולטובת המדינה.

הוכח שהעדפות ערכיות הן תוצאה של חינוך; התנועה והמחול מהווים נדבך בהתפתחות כל ילד/ה מאחר והם הבסיס לקשר בין כולנו באמצעות גופנו. זו הדרך המשותפת לכלל הילדים להביע את עצמם בעזרת תנועה: ¹⁰ "שמחה, קשר, דאגה, כאבים, פחדים, וכו'..." **הילדים משתמשים בשפה הזו זמן רב בטרם הם מבינים את משמעות המילים או הצבעים.** פיתוח האינטליגנציה התנועתית מחזק גם פעולות אקוטיות בתהליכי ההתפתחות המצריכות שליטה מוטורית ושימוש בגוף ככלי הבעה זמין, מהיר ואפשרי.

פעולות אלו ממקדות את **דרכי הביטוי של הילד לדרכים לא מילוליות**, כמו גם בהתחברות לצלילים וצבעים. יכולת התגובה ליצירת אמנות מפתחת את יכולתו של הילד להבעת דעות ובניית בחירות מותאמות. האמנה מדריכה אותנו לקדם את תהליך ההתפתחות החינוכי הזה מהגיל הרך כדי להעניק לילדים אמצעים מגוונים להביע עצמם בחופשיות: תנועה, מחול, ציור או צליל, ככל שיבחרו, ואף להתנסות ולחוש את החומרים השונים מבלי קשר לתוצר הסופי, בצד ההדרכה לעבוד ולעבד אותם ככלי לביטוי עצמי. **כל תגובה שלנו המתייחסת לעבודת היצירה חייבת להיעשות בכוונה לתמוך בילד היוצר ולכוונו להתפתחות נוספת ביצירתו.** אמצעים אלו מהווים שפה משמעותית באמצעותה מובעות חוויות אישיותיות או חברתיות, כחלק ממערכות יחסים או התחברות לחוויות רגשיות קודמות המבררות ומקדמות אותם בדרך לבניית אישיותם.

כל רעיונות היצירה, בכל תחום בו בוחר הילד/ה - הילד/ה זכאי/ת ללומדו ולהגנתו על ידנו, תוך התקדמות איטית אל מילוי משאביו ומיצוי יכולתו. זכויות אלו תכליתן גם לספק את התנאים לצמיחתו של הילד לבוגר עצמאי.

¹¹ אמצעי התקשורת הם אטרקטיביים וזמינים לילדים, **פונים לחושים השונים** ויוצרים זרם בלתי פוסק של משקפיים חברתיות מהם מושפעים הילדים. בימינו, כשהמסרים מהירים ונגישים, חשוב **לזמן להם חינוך לאמנות הקולנוע** כבר בראשית חייהם במסדות החינוך - להם ולהוריהם. מה שהחל כבר בתוכניות הלימוד השונות בחינוך הקדם יסודי לפני ככמה שנים. את מדורת השבט הקדמונית מייצגים היום הטלוויזיה והאינטרנט המפגישים "שונים" בתחומי עניין משותפים. מאחר והמדיה מחדדת התייחסויות לזהותם האישית, החברתית, התרבותית והלאומית של ילדינו הצעירים, תפקידנו הוא לא רק לעצב מידעים ותכנים לחברת הילדים, אלא להיות **מורי הדרך גם להורים ולקהילה להבנת אמנות הקולנוע** לזרמיה, לחזק בהם את אמצעי ההגנה נגד דימויים הפוגעים ברגשות הילדים, לכבד בעת כיסוי תקשורת את זכות הילד לפרטיות (אמנה, סעיף 40) להדריכם לעבד עם הילדים וההורים את תכני המדיה בבחינת ¹² "המדיום הוא המסר", להביאם למצב בו יעסקו תדיר גם במסרים המובאים במדיה דרך עיניים ביקורתיות ולא כצרכנים פאסיביים, כדי שיבחנו באשליה של תקשורת בינאישית איתם, ידעו לבקר סטריאוטיפים במדיה ויבדילו בין מציאות לבדיה. ראוי לקדם מיומנויות ביקורת, כאשר זכויותיהם מופרות ולהלן בפני מבוגר/ת משמעותי בסביבתם.

משרד החינוך

המינהל הפדגוגי
אגף בכיר לארגון לימודים
הפיקוח ליישום חוק זכויות התלמיד
www.education.gov.il/zchuyot

רבי שלמה קרליבך:

שירת הלב, ריקוד הנשמה

¹ דו"ח השופטת ס.רוטלוי, הוועדה לבחינת עקרונות יסוד בתחום הילד והמשפט ויישומם בחקיקה, משרד המשפטים **כרך כללי** עמ' 190

² **אמנת זכויות הילד**, תרגום לעברית, נוסח משרד המשפטים

³ דו"ח השופטת ס.רוטלוי, הוועדה לבחינת עקרונות יסוד בתחום הילד והמשפט ויישומם בחקיקה, משרד המשפטים **כרך כללי** עמ' 78

⁴ **חוק חינוך ממלכתי**, תשי"ג

⁵ דו"ח השופטת ס.רוטלוי, הוועדה לבחינת עקרונות יסוד בתחום הילד והמשפט ויישומם בחקיקה, משרד המשפטים, **כרך חינוך**, עמ' 224

⁶ תמר מורג-עורכת, **זכויות הילד והמשפט הישראלי**, הוצאת רמות 2010, עמוד 44

⁷ תמר מורג-עורכת, **זכויות הילד והמשפט הישראלי**, הוצאת רמות 2010, 451-452

⁸ ג'וליה קמרון, **דרך האמן**, חכמת הלב, 1997, עמ' 3

⁹ **אמנת זכויות הילד**, תרגום לעברית, נוסח משרד המשפטים

¹⁰ אן קטנאך, עריכה, **טיפול באמנויות**, הוצאת אח, 2008, עמ' 160-164

¹¹ טובה בן-ארי, **יש לי חדשות בשבילכם**, חוברת -כנס שדרות 2009

¹² מרשל מקלוהן, המדיום הוא המסר, בתוך: כספי, ד. (עורך), **תקשורת המונים - מקראה**, האוניברסיטה הפתוחה, 1995